

เพื่อความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม

และเพื่อความเจริญของนามแห่งปัญญา

.....

.....

คำนำ

พระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ประยูร ปรยุตโต) เรื่อง **ความสุขที่แท้จริง** : ร่างกายเปลี่ยนแปลงไป จิตใจเจริญไปสู่หนทางแห่งความดีงาม เป็นพระธรรมเทศนาที่เกี่ยวกับการเกิด หรือปรากฏเกิดขึ้นของสังขารที่ปรุงแต่ง ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของความทุกข์ทั้งปวงตามสภาวะ แต่ในทางปฏิบัติแล้วสามารถจะทำให้มีความสุข โดยใช้วิธีการของพระพุทธศาสนา

ธรรมสภาเห็นว่าพระธรรมเทศนาดังกล่าว มีเนื้อหาสาระและวิธีปฏิบัติเพื่อทำความเกิดซึ่งเป็นต้นกำเนิดของความทุกข์ ให้เป็นการเกิดที่เป็นสุข และได้กล่าวถึงธรรมะที่ทุกชีวิตควรรับรู้เอาไว้อีก ๔ ประเภท เพื่อประโยชน์ในชีวิตอย่างดียิ่ง

ธรรมสภา ใคร่ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ที่ได้เมตตาอนุญาตให้ธรรมสภาจัดพิมพ์ "ความสุขที่แท้จริง" ได้ตามความประสงค์ สิทธิการพิมพ์ในครั้งนี้เป็นการมอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของท่านเจ้าคุณที่ได้จัดพิมพ์ออกเผยแพร่แล้ว ด้วยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความมั่งคั่งแห่งสัมมาปัญญา ที่อาจเกิดมีขึ้นจากธรรมทาน จักเป็นผลสนองที่มีคุณค่าสูงสุด

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภา ปรารถนาให้โลกพบกับความสงบสุข

ความสุขที่แท้จริง

ร่างกายเปลี่ยนแปลงไป จิตใจเจริญไปสู่หนทางแห่งความดีงาม
พระธรรมปิฎก (ประยูร ปรยุตโต)

ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่

จำนวนพิมพ์ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๐

การพิมพ์หนังสือธรรมะเป็นอนุสรณ์และที่ระลึก นอกจากเป็นการจัดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่คงอยู่ยืนนานแล้ว ยังเป็นการบำเพ็ญกรรมทาน คือการให้ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่า เป็นทานอันยอดเยี่ยมอีกด้วย ผู้ปฏิบัติเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า มีส่วนร่วมเผยแพร่ธรรม อันจะอำนวยประโยชน์สุขที่แท้จริงแก่ประชาชน

ท่านที่ประสงค์จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...ธรรมสภา

๓๕/๒๗๐ จรัลสนิทวงศ์ ๖๒ เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๓๔-๔๒๖๗, ๔๓๔-๓๕๖๖, ๔๔๑-๑๕๓๕ โทรสาร. ๔๒๔-๐๓๗๕

การให้ธรรมะและการให้ทั้งปวง การรับธรรมะและนำไปปฏิบัติย่อมชนะการรับทั้งปวงเช่นกัน

ความสุขที่แท้จริง

ร่างกายเปลี่ยนแปลงไป จิตใจเจริญไปสู่หนทางแห่งความดีงาม

สารบัญ

การเกิดเป็นทุกข์ เกิดดีเป็นสุข	๑
การเกิดเป็นทุกข์	๑
การเกิดที่เป็นสุข	๒
พระพุทธเจ้าสอนเรื่องทุกข์ เพื่อให้รู้ความจริง	๔
อารยวัฑฒิ: เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ	๗
ปัญญาเป็นตัวคุมทั้งหมด	๑๘
ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ๔ ประเภท	๒๐

การเกิดเป็นทุกข์

ว่าถึงเรื่องการเกิดนี้ เราได้ยินบ่อยๆ ในพระพุทธศาสนาท่านกล่าวถึงไว้หลายแห่ง แต่เรามักจะได้ยินในคำสวดมนต์ที่ว่า *ชาติปิ ทุกขา* แปลว่า แม้ชาติคือการเกิด ก็เป็นทุกข์ ถ้ามองดูตามพระบาลีนี้ ก็ทำให้เกิดความรู้สึกว่าพระพุทธศาสนามองการเกิดเป็นเรื่องทุกข์ เป็นเรื่องไม่สบาย จนกระทั่งบางคนบอกว่า พระพุทธศาสนามองโลกในแง่ร้าย

ความจริงที่ว่า การเกิดเป็นทุกข์นี้ เป็นการพูดไปตามเรื่องของสภาวะธรรม หมายถึง การเกิดหรือปรากฏขึ้นของสังขาร หรือพูดให้ชัดก็คือการปรากฏของขันธ ๕

เมื่อขันธ ๕ ปรากฏพร้อมบริบูรณ์ก็เป็นชีวิต ขันธ ๕ นั้นเป็นสิ่งปรุงแต่ง อย่างที่กล่าวแล้วว่าเป็นสังขาร เมื่อเป็นสังขารก็ตกอยู่ในอำนาจของพระไตรลักษณ์ คือ มีความไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดขึ้นแล้ว ตั้งอยู่แล้วดับไป เป็นอนิจจัง เมื่อไม่เที่ยง ไม่คงที่ ก็อยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่

สามารถคงทนอยู่เรียกว่า เป็นสภาวะของความทุกข์ แล้วก็ไปตามเหตุปัจจัย ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่เป็นตัวเป็นตนให้ใครได้ จึงเรียกว่าเป็นอนัตตา

ในที่นี้ จุดสำคัญที่ท่านยกขึ้นมาพูดเกี่ยวกับการเกิด ก็คือว่า เป็นทุกข์ ได้แก่ เป็นสภาวะที่คงทนอยู่ไม่ได้ อันนี้เป็นสภาวะที่เป็นธรรมชาติของสังขาร เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่างนั้น ก็คือตรัสไปตามความจริง ถ้าไม่ตรัสว่าเป็นทุกข์จะตรัสว่าอย่างไร เมื่อมันเป็นความจริงอย่างนั้น ก็ต้องตรัสไปอย่างนั้น อันนี้เป็นการตรัสในแง่สภาวะ

การเกิดที่เป็นสุข

แต่การตรัสถึงความเกิดนั้น ไม่ได้ตรัสว่าเป็นทุกข์เสมอไป การเกิดที่เป็นสุขก็มี การเกิดเป็นสุขในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร อัตตภาพจะขอยกตัวอย่าง เช่น พุทธภาษิตบทหนึ่งว่า สุโข พุทธานมฺปิยาไพบเลว่า การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นความสุข หรือนำมาซึ่งความสุข

พระดำรัสนี้แสดงว่า การเกิดก็สามารถทำให้เกิดความสุขได้ เพราะว่ามีพระพุทธเจ้าอุบัติแล้วก็ทรงนำแสงสว่างมา ทำให้คนเกิดปัญญามองเห็นสัจธรรม รู้เข้าใจว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล ควรประพฤติปฏิบัติต่อชีวิตของตนเองและต่อโลก หรือต่อสิ่งแวดล้อมทั้งหลายอย่างไร ทำให้แก้ปัญหาชีวิตได้ ดำเนินชีวิตให้ผ่านพ้นความทุกข์และประสบความสุข เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า การอุบัติของพระพุทธเจ้านำความสุขมาให้

อย่างไรก็ตาม ไม่ต้องพูดถึงบุคคลซึ่งเป็นที่เคารพสูงสุด แม้แต่ผู้ที่ยังมีชีพเป็นบุคคลในอุตมคติ ยังมีใช้พระพุทธเจ้า เพียงแค่เป็นบุคคลดั่งามที่เรียกว่า สัปบุรุษ โดยทั่วไปคนที่เรียกว่า สัปบุรุษนั้น เกิดขึ้นที่ไหนก็นำความสุขมาให้ที่นั่นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ในบางแห่งว่า สัปบุรุษหรือสัตบุรุษ เกิดขึ้นมากก็เพื่อความสุขของพหูชน หรือของชนจำนวนมาก ทั้งคนในบ้าน คนในครอบครัว คนในปกครอง คนที่ร่วมงานการ ตลอดจนบ้านเมืองกระทั่งถึงสังคมทั้งหมด ทำให้เกิดมีความสุขทั่วไป อันนี้ก็เป็นที่อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงว่า การเกิดนำความสุขมาให้ได้ แต่ก็ยังเป็นการมองอย่างกว้างๆ

ที่นี่ ชิดเข้าไปอีก มองละเอียดลึกซึ้งซึ่งเข้าไปถึงภายในชีวิตของแต่ละคน ภายในชีวิตของแต่ละคนนี้ ส่วนที่ลึกที่สุดละเอียดที่สุดก็คือ จิตใจ จิตใจนั้นก็มีการเกิดอยู่ตลอดเวลา และการเกิดนั้นก็มีการเกิดที่ดีและไม่ดี สิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจนั้น ปกติทั่วไปจะมีสองอย่างคือ การเกิดของอกุศลธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นบาปอย่างหนึ่ง และการเกิดของกุศลธรรม กล่าวคือสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็นความดีงาม เป็นคุณธรรมอย่างหนึ่ง ถ้าอกุศลธรรมเกิดขึ้นในจิตใจ ก็ทำให้จิตใจขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่สบาย คับแคบ อึดอัด ไม่มีความสุข

ในทางตรงข้าม ถ้ากุศลธรรมเกิดขึ้น ก็ทำให้เกิดความสบาย ปลอดโปร่ง ผ่องใส มีความสว่าง มีความสงบ และเป็นความสุข การเกิดภายในจิตใจที่จะดีก็คือ การเกิดของกุศลธรรม เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสเน้นสิ่งสำคัญ คือ ทำอย่างไรจะในชีวิตของเราแต่ละคน

โดยเฉพาะในจิตใจของเราที่เกิดกุศลธรรมขึ้นอยู่เสมอ ถ้ามีกุศลธรรม
เกิดขึ้นอยู่เสมอ ก็เป็นการเกิดที่ดี เป็นการเกิดที่ประเสริฐ

พระพุทธเจ้าสอนเรื่องทุกข์ เพื่อให้รู้ความจริง

เพราะฉะนั้น แม้ว่าชาติคือความเกิด ซึ่งหมายถึงการเกิดของชั้น
๕ หรือการเกิดของสังขารที่ปรุงแต่งจะเป็นทุกข์ มันก็เป็นเรื่องของทุกข์
ตามสภาวะ แต่ในทางปฏิบัติเราสามารถทำให้มีความสุขได้ คือ โดย
สภาวะเป็นทุกข์ แต่ในทางปฏิบัติทำให้เกิดความสุข อันนี้คือวิธีการของ
พระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ถ้าคนมองพระพุทธศาสนาไม่ทั่วตลอด
ก็อาจเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องความทุกข์ มองโลกในแง่
ร้าย แต่อันที่จริงพระพุทธเจ้าตรัสสอนเรื่องทุกข์ ก็เพื่อให้เรารู้ความ
จริงแล้วเราจะปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติถูกต้องแล้วก็เกิดความสุข พระ
พุทธศาสนาก็เลยเป็นศาสนาแห่งความสุข เพราะการปฏิบัติในพระพุทธ-
ศาสนานั้น เป็นการปฏิบัติด้วยความสุข

เคยมีผู้มาสนทนากับพระพุทธเจ้า เขามีความเข้าใจว่า ความสุข
จะต้องเข้าถึงหรือเข้าถึงได้ด้วยความทุกข์ แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่
จำเป็นต้องเป็นเช่นนั้น ความสุขสามารถเข้าถึงได้ด้วยความสุข ลัทธิที่
ถือว่าความสุขจะต้องเข้าถึงได้ด้วยความทุกข์ มีตัวอย่างที่ชัดเจนคือ
ลัทธินิครนถ์

ลัทธินิครนถ์ถือว่า เราจะเข้าถึงความสุขได้ ต้องปฏิบัติด้วยความ
ทุกข์ เพราะฉะนั้น พวกนิครนถ์จึงบำเพ็ญตบะ มีการทรมานตนด้วย

ประการต่างๆ เช่น ลงไปอาบแช่น้ำในฤดูหนาว และไปยืนนั่งนอนอยู่
กลางแดดในฤดูร้อนถ้าเป็นนักบวชจะโกนศีรษะก็ถอนผมที่ละเส้น ทำ
ทรมานทรมานตัวเองด้วยประการต่างๆ เรียกว่า บำเพ็ญตบะเพราะเขา
ถือว่า จะต้องเอาความทุกข์มาแลกเพื่อจะให้ได้ความสุข แต่พระพุทธ-
ศาสนาสอนว่า ความสุขเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย
อย่างถูกต้อง ดังนั้น โดยทั่วไป ความสุข เราจึงสามารถเข้าถึงได้ด้วย
ความสุข เพราะฉะนั้น เราจึงมีข้อปฏิบัติที่เมื่อปฏิบัติก็มีความสุขเลยที่
เดียวญาติโยมปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เวลาปฏิบัติก็มีความสุข
เมื่อปฏิบัติไปแล้ว เจริญก้าวหน้าไปก็จะบรรลุจุดมุ่งหมายที่มีความสุข
ด้วย นี่เป็นลักษณะของพระพุทธศาสนา

เราจึงได้พบว่า เมื่อคนจากต่างประเทศหรือต่างชาติหรือต่าง
วัฒนธรรมเข้ามาเห็นคนไทย จะประทับใจว่าคนไทยมีชีวิตจิตใจร่าเริง
เบิกบาน มีหน้าตายิ้มแย้มผ่องใส มีความสุข แต่ในเวลาเดียวกัน จะ
สังเกตเห็นว่า ถ้าฝรั่งมองไปที่คำสอนเขาจะหาว่า พระพุทธศาสนาเป็น
ศาสนาแห่งความทุกข์ มองโลกในแง่ร้าย ที่นี้ พอเห็นชาวพุทธเขาก็เห็น
ว่ามีความสุข เขาก็เลยไม่สามารถเข้าใจว่าอะไรกัน แต่ที่จริงนั้นก็คือ
พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความจริงตามสภาวะ แต่เสร็จแล้วเมื่อปฏิบัติ
เราจะปฏิบัติด้วยความสุข นี่คือหลักการของพระพุทธศาสนา

การปฏิบัติด้วยความสุขที่คัมภีร์คือ การที่เราทำให้กุศลธรรมเกิด
มีขึ้นในใจตลอดเวลา ถ้าใครทำให้กุศลธรรมเกิดขึ้นในใจได้เสมอ คน
นั้นก็จะมี การปฏิบัติธรรมที่แท้จริง แล้วก็มีความสุขอยู่เรื่อยๆ อันนี้

๖ การเกิดเป็นทุกข์ เกิดดีเป็นสุข

เป็นหลักสำคัญมาก เพราะว่าการเกิดของกุศลธรรมนั้น เป็นการเกิดในจิตใจของเราแต่ละขณะนั่นเอง

หลักของพระพุทธศาสนาได้สอนไว้ว่าจิตของเราเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ทีนี้ ในการที่จิตเกิดดับนั้นมันก็เกิดและดับไปพร้อมด้วยกุศลธรรมและอกุศลธรรม ถ้าเกิดกุศลธรรมจิตนั้นก็เกิดดับพร้อมด้วยกุศลธรรม ถ้ากุศลธรรมเกิดดับอยู่เสมอ จิตนั้นก็เจริญงอกงามขึ้นด้วยกุศลธรรม คำว่า 'เกิด' นั้นใกล้เคียงกับคำว่าเจริญงอกงาม เมื่อเราเกิดมาในชีวิตชั้นนี้ หลังจากเกิดแล้วเราก็มองว่าจะมีความเจริญงอกงาม ถ้าเกิดแล้วไม่เจริญต่อไปก็คือชีวิตดับสิ้น เกิดแล้วจึงต้องเจริญต่อไปด้วย แต่ถ้าวิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว ความเจริญคืออะไร

ความเจริญนั้น ว่าที่จริงแล้ว ก็คือ การที่เกิดต่อเนื่องกันไปนั่นเอง ดังเช่นชีวิตของเราที่เกิดมาจากกรรมมารดา นี้ ในส่วนของร่างกายประกอบด้วยสิ่งที่เรียกว่า เซลล์ (cell) หรือทางพระเรียกว่าเป็นองค์ย่อยๆ ของรูปขันธ์ เป็นรูปธรรม ซึ่งมีทั้งมหาภูตรูป และอุปาหยากรูปต่างๆ มากมาย สิ่งเหล่านี้เกิดดับอยู่ตลอดเวลา หลังจากที่เราเกิดมาแล้วก็มีการเกิดย่อยๆ อย่างนี้ในแต่ละขณะเรื่อยมา ร่างกายของเราจึงเจริญเติบโตต่อมาได้ ความเจริญเติบโต ก็คือ สภาพที่มีการเกิดเพิ่มอัตราขึ้นในแนวทางนั้นๆ นั่นเอง

ในทางจิตใจก็เหมือนกัน จิตใจก็มีการเกิดอยู่เสมอถ้ามีการเกิดของกุศลธรรมอยู่เสมอตลอดเวลา ชีวิตของเราก็เจริญงอกงาม จิตใจก็เจริญงอกงาม คือ มีความดีงามเพิ่มมากขึ้นๆ นั่นเอง ซึ่งก็หมายความว่า

ว่า เมื่อเราพูดว่ากุศลธรรมเจริญงอกงามยิ่งๆ ขึ้น ก็เท่ากับบอกว่า กุศลธรรมเกิดขึ้นบ่อยๆ เรื่อยๆ เพราะฉะนั้น หลักการปฏิบัติธรรมสำคัญก็คือ ทำอย่างไรจึงจะให้กุศลธรรมนี้เกิดขึ้นอยู่เรื่อยๆ ต่อเนื่องกันไป แล้วอันนั้นก็จะเป็นความเจริญงอกงามของจิตใจ ความเจริญงอกงามนี้แหละที่เราเรียกว่า ภาวนา ความมุ่งหมายของภาวนาก็คือ การทำให้กุศลธรรมเกิดขึ้นในใจต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ แล้วกุศลธรรมก็จะเจริญเพิ่มพูนไป จนกระทั่งเต็มบริบูรณ์

อารยวัณฺณิ: เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ

กุศลธรรมที่เกิดขึ้นในใจนั้นมีมากมายเหลือเกิน ควรจะยกมากล่าวเฉพาะที่เป็นข้อสำคัญๆ โดยเฉพาะที่เรามักใช้ในการวัดว่าเราได้เจริญงอกงาม หรือพัฒนาไปได้แค่ไหนเพียงใด พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักธรรมบางอย่างไว้ ซึ่งเราสามารถใช้ตรวจดูตัวเอง ถ้าธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นในใจของเราอยู่ต่อเนื่อง ก็เป็นเครื่องวัดไปในตัวว่า เรากำลังมีความเจริญงอกงามในธรรมเป็นอย่างดี หลักธรรมหมวดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ สำหรับใช้วัดความเจริญของจิตใจของแต่ละคนก็คือหลักธรรมที่เรียกว่า อริยวัณฺณิ หรือ อริยวัณฺณิ หรือจะเรียกว่า อารยวัณฺณิ ก็ได้ แปลว่า ความเจริญอย่างอริยชนหรือความเจริญของอริยชน หลักความเจริญของอริยชนนี้ เป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าของพุทธศาสนิกชนได้ ทัวไปหลักนี้มี ๕ ประการ ด้วยกัน คือ

ประการที่หนึ่งคือ ศรัทธา ท่านให้ดูว่า ศรัทธาหนึ่งงอกงามขึ้นในใจ

ของตนหรือไม่ ศรัทธา ก็คือ ความเชื่อ ความเชื่อนั้นมี ๒ อย่าง อย่างแรกคือ ความเชื่อที่เรียกว่า อมุลิกาศรัทธา แปลว่า ความเชื่อที่ไม่มีมูล คือ ไม่มีเหตุผล โดยเฉพาะความเชื่อที่มงาย หมายความว่า เห็นอะไร ไม่ได้คิดไม่ได้พิจารณาก็โหม่ใจเชื่อตามไป ถ้าโหม่ใจเชื่อตามไปเฉยๆ ก็ไม่มีหลัก ต่อไปก็กลายเป็นความเชื่อแบบหลงไหล แล้วก็กลายเป็นความมงาย

ในทางพระพุทธศาสนาท่านให้มีความเชื่ออย่างที่สอง คือ อาการวตฺติศรัทธา แปลว่า ศรัทธาที่มีเหตุผล คือมีปัญญาประกอบ รู้เข้าใจเหตุผล รู้เข้าใจเหตุปัจจัยมองเห็นธรรม โดยเฉพาะความเป็นไปตามเหตุปัจจัย มองเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตั้งอยู่ ดับไป ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ก็ดูว่า เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือไม่ ดำเนินสืบเนื่องกันตามหลักเหตุและผลหรือไม่

ศรัทธาหรือความเชื่อที่มีเหตุมีผลนี้แหละ ถ้าหยั่งลงใจของเรา แล้วก็เรียกว่า ได้เกิดมีกุศลธรรมที่ต้องการ แต่กุศลธรรมที่ต้องการนั้น ยังต้องเจริญต่อไปอีก ความเชื่อในความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้แหละ เป็นส่วนสำคัญของความเชื่อในธรรม ซึ่งรวมไปถึงความเชื่อในความดีงามในกฎเกณฑ์แห่งความดีความชั่ว เป็นความเชื่อในหลักความจริง เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล เป็นเหตุเป็นผล

เมื่อเชื่อในธรรมก็เชื่อในพระธรรม คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่แสดงหลักความจริงแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัยเป็นต้นนั้น แล้วก็เชื่อในพระพุทธเจ้าผู้สอนหลักความจริงนั้น เชื่อในพระสงฆ์ซึ่งประกอบ

ขึ้นด้วยหมู่ชนผู้ปฏิบัติตามหลักการนั้น เรียกว่า เชื่อในพระรัตนตรัย หรือศรัทธาในพระรัตนตรัย ความเชื่อในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือพุทธวงๆ ว่า ความเชื่อในพระรัตนตรัยนี้จะต้องเจริญงอกงามยิ่งขึ้นพร้อมกันกับความรู้ความเข้าใจในธรรม เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียน หลักธรรมมีความเข้าใจมากขึ้น หรือว่าได้ปฏิบัติด้วยตนเอง ประจักษ์ผลได้รับความสงบสุขของชีวิตจิตใจ ได้เห็นจริงเห็นจัง ศรัทธาก็เพิ่มพูนขึ้น ความเชื่อความมั่นใจก็แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ศรัทธานี้จะมากขึ้นจนถึงระดับสูงสุด เรียกว่าเป็น อจลศรัทธา คือ ศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว

ท่านบอกว่า พระโสดาบันเป็นบุคคลที่มีอจลศรัทธาคือศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว นี่เป็นขั้นสูงสุดของความมีศรัทธา เมื่อศรัทธาถึงขั้นสูงสุดแล้ว ก็เป็นการเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลขั้นต้น ต่อจากนั้นก็เจริญก้าวหน้าต่อไปอีก โดยศรัทธานั้นนำไปสู่ปัญญาจนกระทั่งในที่สุดก็ไม่ต้องอาศัยศรัทธาอีกต่อไป เรียกว่าอยู่เหนือศรัทธา ตอนนั้นก็จะป็นขั้นของพระอรหันต์ แต่เบื้องต้นนี้ในระดับแห่งการปฏิบัติของอริยชนทั่วไป

กิจที่ถือเป็นสำคัญก็คือ การทำศรัทธาให้เจริญเพิ่มพูนขึ้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้ดูว่า ศรัทธาความเชื่อความมั่นใจในคุณธรรม ในความดีงาม ในคุณพระรัตนตรัยนี้ เจริญเพิ่มพูนขึ้นหรือไม่ ถ้าหากได้พิจารณาดูตัวเองแล้ว มองเห็นว่า มีศรัทธาเกิดขึ้นในใจบ่อยๆ จิตใจผ่องใส จิตใจเอิบอิมด้วยศรัทธา และมีศรัทธาที่มั่นคงเพิ่มขึ้น ก็แสดงว่ามีความเจริญอย่างอริยชนขั้นที่หนึ่ง

ต่อไปข้อที่สอง คือ คีล คีลนั้น ก็คือ ปกติของกายวาจา หมายถึง

ถึงการสำรวมกายวาจาให้อยู่ในสุจริต คือความประพฤติที่ดีงาม ความประพฤติที่ดีงาม หรือการสำรวมกายวาจาอยู่ในสุจริตคืออะไร ก็คือกายวาจาที่ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใครๆ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น การที่กายวาจาของเราอยู่ในความสงบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นนี่เป็นศีล จะเห็นง่ายๆ ว่า หลักศีลเบื้องต้นก็คือการที่ว่า บุคคลแต่ละคนอยู่เป็นปกติร่วมกับผู้อื่น ไม่ใช่กายวาจาของตนนี้ ไปทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

ลำดับที่ ๑ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ชีวิตร่างกายของเขา ไม่เบียดเบียนทำร้ายชีวิตร่างกายของเขา ก็คือ ศีลข้อเว้นปาณาติบาต

ลำดับที่ ๒ ไม่เบียดเบียนทำร้ายเขาในเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต่างๆ ก็เป็นศีลที่เรียกว่า เว้นจากอทินนาทาน

ลำดับที่ ๓ ไม่ทำร้ายเบียดเบียนเขาในเรื่องของรักของหวงโดยไม่ละเมิดต่อคู่ครองของเขา ก็เป็นศีลข้อเว้นจากมาสมุจีฉฉาจาร

ลำดับที่ ๔ ไม่ใช้วาจาเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น เช่น ไม่ตัดรอนผลประโยชน์ของเขาด้วยคำเท็จ หรือไปหลอกลวงให้เขาเสียผลประโยชน์ หรือทำให้เกิดโทษเกิดภัยต่อชีวิตของเขา ก็เป็นศีลข้อเว้นจากมุสาวาท

ลำดับที่ ๕ คนที่ขาดสติเนื่องจากมึนเมา คมสติไม่ได้อาจทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นได้ทุกอย่าง แม้กระทั่งอุบัติเหตุเช่นรถชนกัน ก่อความเดือด ร้อนแก่สังคมได้มาก ท่านจึงให้งดเว้นจากการดื่มสุราและของมีเมาต่างๆ แล้วจัดเป็นศีลข้อที่เรียกว่า เว้นจากสุราเมรัย

การประพฤติตนอย่างที่กล่าวมาทั้งห้าข้อนี้ คือ การสำรวมกายวาจาให้เป็นปกติขั้นเบื้องต้นหรือทั่วไป ถ้าหากเว้นจากการเบียดเบียนทั่วไปได้แล้ว ก็เป็นพื้นฐานสำหรับชีวิตและสังคมที่ดีงาม ต่อจากนั้นท่านก็ให้ประพฤติดีที่ยิ่งขึ้นไปอีก ศีลที่ยิ่งขึ้นไปก็คือ การฝึกกายวาจานั้นให้ประณีตยิ่งขึ้น กายวาจาที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น ก็มีความประณีตขั้นหนึ่งแล้ว แต่ท่านยังต้องการให้ประณีตยิ่งขึ้นไปอีก ให้กายวาจามีความประณีตขึ้นไป เพื่อจะได้เป็นเครื่องฝึกจิตใจไปด้วย จะเห็นว่าคนที่สำรวมกายวาจาให้ประณีต ให้สงบเรียบร้อยนั้น จะต้องใช้กำลังใจด้วย ทำให้ต้องมีการฝึกฝนจิตใจของตนเอง เราจึงอาศัยการฝึกทางกายวาจານี้มาเป็นเครื่องอุปการณในการฝึกจิตใจของเราในเบื้องต้น

เพราะฉะนั้น เราจึงมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เช่น การสำรวมกายวาจาในพิธีกรรมต่างๆ การปฏิบัติตามระเบียบในพิธีและการฝึกมารยาทเป็นต้น อันนี้ก็เป็นเรื่องของศีลทั้งสิ้น

ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ อย่างเรื่องของพระที่เรียกว่า **เสขยวัตร** ซึ่งเป็นการฝึกในเรื่องขนบธรรมเนียม เช่นว่า จะฉันอาหารควรจะฉันอย่างไรให้เรียบร้อย ให้น่าดู ให้งดงาม ให้สะอาดอะไรต่างๆ มารยาทในการเดิน ในการนั่ง ในการกระทำการเคลื่อนไหวต่างๆ นี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องของการฝึกกายวาจาให้ประณีตยิ่งขึ้นทั้งนั้น ข้อวัตรปฏิบัติเหล่านี้เมื่อแพร่กระจายออกมาในหมู่ญาติโยม ก็กลายเป็นขนบธรรมเนียมต่างๆ ซึ่งรวมแล้วก็เป็นเรื่องของศีลนั่นเอง

ศีล ๘ ก็เหมือนกัน ก็เป็นการฝึกกายวาจาให้ประณีตยิ่งขึ้น ให้

เป็นพื้นฐานของการฝึกจิต เมื่อเรามีศัลทำ เราก็มักเบียดเบียนใครอยู่ แล้ว พอมาถึงศีลแปดจะเห็นว่ามันไม่ใช่เรื่องของการเบียดเบียนใครเลย แต่เป็นเรื่องของการฝึกกายวาจาของตัวเอง เช่น การงดเว้นจากการรับประทานอาหารในยามวิกาล หรือการเว้นจากการตัดทรงของหอมเครื่องลูบไล้ ดอกไม้ และของที่ทำให้เกิดความสวยงามทั้งหลาย เว้นจากการตกแต่งร่างกายและการฟ้อนรำขับร้องดนตรีอะไรต่างๆ ตลอดจนการนอนการนั่งบนที่นอนที่นุ่มสูงใหญ่ อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องของการฝึกในทางกายวาจาให้ประณีตยิ่งขึ้นหรือขัดเกลามากขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานของการฝึกจิตใจนั่นเอง เพราะฉะนั้น ศีลจึงนำไปสู่สมาธิ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เรา มีความเจริญในศีล ศีลก็เลยมาเป็นหลักอริยวัฑฒิหรือหลักวัดความเจริญของอริยชนประการที่สอง

รวมความว่า ข้อปฏิบัติต่างๆ จำพวกที่ได้กล่าวมานั้น เป็นเรื่องศีลทั้งในแง่ที่ว่า สำรวมกายวาจาให้เป็นปกติไม่เบียดเบียนใคร และในแง่ฝึกกายวาจาให้ประณีตยิ่งขึ้นไป เมื่อเราประพฤติกายวาจาได้ดีแล้ว คราวใดระลึกถึงความบริสุทธิ์สะอาดในการบำเพ็ญศีล ก็จะเกิดความไม่เดือดร้อนใจ จะเกิดความปีติความอิ่มใจ และความอิ่มใจนั้นก็นำไปสู่ความสุข และนำไปสู่สมาธิ เป็นพื้นฐานของการฝึกจิตยิ่งขึ้นไปด้วย เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็ผลของการฝึกในเรื่องศีลก็ตาม หรือตัวการฝึกในศีลนั่นเองก็ตาม ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของการทำจิตใจให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งสิ้น นี่เป็นข้อที่สอง เรียกว่า **ศีล**

ต่อไปข้อที่สาม ท่านให้ดูที่ **สุตะ** สุตะ คือความรู้หรือสิ่งที่ได้ยิน

ได้ฟังสิ่งที่ได้ยินได้ฟังนี้ อาจจะเป็นความรู้ทั่วไปอย่างชาวโลก เช่น ความรู้ข่าวสารข้อมูลต่างๆ และการรู้เรียนวิชาการทั้งหลาย คนเราจะดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้จะต้องเล่าเรียน อย่างน้อยก็มีความรู้ที่รับฟังจากพ่อแม่ จากท่านผู้ใหญ่หรือคนรุ่นก่อน เพื่อให้รู้จักว่าจะดำเนินชีวิตอย่างไร จะทำอะไรอย่างไร ถ้าไม่มีสุตะก็ทำอะไรไม่เป็น หรือมาเริ่มต้นเป็นคนปากก้นใหม่ แต่นั่นก็เป็นส่วนหนึ่ง

สำหรับพุทธศาสนิกชน สุตะมีความหมายรวมไปถึงคำสอนของพระพุทธรเจ้าด้วย ควรตรวจสอบตัวเองว่าเรามีความรู้หลักการและข้อธรรมต่างๆ ในคำสอนของพระพุทธรเจ้าแค่ไหนเพียงใด

เมื่อเราเริ่มเข้ามาสู่การปฏิบัติธรรมแล้วก็ควรจะรู้จักเนื้อหาสาระในพระธรรมคำสอนมากยิ่งขึ้น เช่น รู้ว่าหลักธรรมที่จะนำมาใช้ปฏิบัติคืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร สัมพันธ์กับกับข้อธรรมอื่นๆ อะไรบ้าง ในแง่ไหนอย่างไร จะนำไปสู่ผลอะไร มีวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องอย่างไร ทางเขว ทางพลาด และโทษของการปฏิบัติผิดเป็นอย่างไร เป็นต้น

ดังนั้น ถ้าเราจะก้าวหน้าไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น เราก็ต้องมีสุตะมากขึ้น เพราะถ้าไม่มีสุตะคือไม่รู้ก็ไม่สามารถปฏิบัติต่อไปได้ สุตะนี้อาจจะอาศัยครูอาจารย์มาช่วยกล่าวสอนให้ มาบอกเล่าถ่ายทอดความรู้ให้ แต่ว่าโดยหลักการก็คือ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรเจ้ามากขึ้น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป อันนี้เรียกว่าสุตะ เรียกว่าเป็นเครื่องวัดอย่างหนึ่ง ให้ดูว่า

เมื่อเรามาปฏิบัติธรรมนั้น เราได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมมากขึ้นแค่นั้น เพียงใด มีสุขะมากขึ้นไหม นี่เป็นประการที่สาม

ต่อไปประการที่สี่ คือ จาคะ จาคะ แปลว่า ความสละ หมายถึง ความว่าสละความยึดติด จิตใจนี้ไปยึดติดถือมั่นผูกพันกับสิ่งต่างๆ ความยึดติดของคนเรานั้น ที่มองเห็นง่ายๆ ก็คือ ความยึดติดผูกพันในวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่เราสร้างขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต ตามความมุ่งหมายเดิมนั้น สิ่งเหล่านี้เราสร้างขึ้นมาเพื่อที่จะช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ด้วยดี แต่พอสร้างขึ้นมาแล้ว ก็เกิดความมีขึ้น พอมีการมีขึ้น ก็มีการเป็นเจ้าของ พอมีการเป็นเจ้าของ ก็เกิดความยึดมีความสำคัญมั่นหมายผูกพันติดตัว พอมีความยึดติดก็มีความหวง มีความห่วง มีความกังวลแล้วสิ่งเหล่านั้น นอกจากจะทำให้เกิดความสะดวกในการดำเนินชีวิต ก็จะนำความทุกข์มาให้ด้วย เพราะทำให้เกิดความรู้สึกห่วงกังวลเป็นอย่างไร แล้วทำให้เกิดความเศร้าเสียใจเมื่อมีการแตกสลายเป็นต้น อันนี้จึงเป็นข้อที่ต้องแก้ไข คือจะหาอย่างไรให้สิ่งที่เกิดขึ้นมาช่วยตัวเรานั้น อำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิต แต่ไม่เกิดโทษแก่ชีวิตจิตใจของเรา

การที่สิ่งที่เราสร้างสรรค์ ทำให้เกิดขึ้นมาแล้ว จะไม่เกิดโทษ ก็ต้องอาศัยการรู้จักทำใจ ไม่ให้มีความยึดติดผูกพันมากเกินไป โดยรู้เท่าทันความจริงที่สิ่งเหล่านั้นมันจะต้องเป็นของมันตามธรรมดา ระลึกถึงความมุ่งหมายเดิมในการที่เราสร้างหรือมีสิ่งเหล่านั้นๆ และฝึกตนในทางที่จะไม่ยึดติด ด้วยเหตุนี้ในทางพระพุทธศาสนา ท่านจึงสอนหลาย

แง่หลายอย่าง เริ่มตั้งแต่ให้รู้จักสละสิ่งของ มีการให้ มีการเผื่อแผ่ แบ่งปันด้วยทาน

การสละสิ่งของให้แก่ผู้อื่นเรียกว่า ทาน ซึ่งมีทั้งการถวายทานแก่พระสงฆ์ การให้ทานแก่บุคคลผู้ยากไร้ที่ต้องการความช่วยเหลือ การบริจาคเพื่อส่งเสริมสนับสนุนบุคคลหรือกิจการที่ทำความดีงามบำเพ็ญประโยชน์ และการสละให้ปันกันหมู่ญาติมิตรหรือคนที่เสมอกัน เพียงเพื่อผูกน้ำใจตั้งไมตรี ส่วนในด้านจิตใจของตนเอง เมื่อเผื่อแผ่ไปแล้วก็มีความสุขจากการให้

คนเรานั้น ตามปกติเมื่อเริ่มแรกก็มีความสุขจากการได้ก่อน เราได้ของ สร้างสิ่งของขึ้นมาได้ หรือใครให้ ได้มาเป็นของตัว เราก็มีความสุข ต่อมาจิตใจเจริญขึ้น เราจะรู้จักความสุขจากการให้ แต่การให้จะทำให้เกิดความสุขได้ก็ต้องมีความพร้อมใจที่จะให้ จิตใจที่พร้อมจะให้คือจิตใจอย่างไร ก็คือจิตใจที่มีความรัก มีความปรารถนาดี หรือมีเมตตา พ่อแม่รักลูกมีเมตตาต่อลูก จึงมีจิตใจที่พร้อมที่จะให้แก่ลูก เมื่อให้แก่ลูก พ่อแม่ก็มีความสุขในการให้ต่างๆ ที่ของนั้นถูกสละออกไป แต่แทนที่จะเสียดายก็ไม่เสียดาย แทนที่จะทุกข์ก็ไม่ทุกข์ กลับมีความสุขขึ้นมาแทน แต่ถ้าไม่มีคุณธรรมในใจ ไม่มีเมตตา ก็มีความเสียดายของเวลาให้ก็ฝืน ใจแล้วก็มีทุกข์ เพราะฉะนั้น จะทุกข์หรือจะสุขก็อยู่ที่ใจของเราเอง

คนที่ฝึกฝนพัฒนาจิตใจขึ้นมาแล้ว ก็สามารถให้ได้โดยมีความสุข เพราะเมื่อแผ่เมตตากรุณาให้กว้างขวางออกไป ทำใจของตนให้

ประกอบด้วยเมตตากรุณาหลายๆ ยิ่งขึ้น ก็จะทำให้การให้กลายเป็นความสุข ยิ่งมีเมตตากรุณากว้างขวางออกไปเท่าใด ก็ยิ่งมีความสุขจากการให้ ได้มากเท่านั้น ยิ่งรักเพื่อนมนุษย์ ยิ่งรักคนอื่นได้มากเท่าใด ก็ยิ่งได้ความสุขจากการให้และการไม่ต้องเอามากขึ้นเท่านั้น จนกระทั่งเข้าถึงพุทธพจน์ที่ว่า **ผู้ให้ความสุข ก็ได้รับความสุข**

ทั้งหมดนี้ก็คืออยู่ที่ทำให้เป็น ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติอย่างหนึ่งสำเร็จด้วยจาคะนั้นเอง คือ จะต้องฝึกตนว่าทำอะไรเราจะต้องมีความพร้อมที่จะให้ ที่จะสละ มีความไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลาย การมีจาคะจึงเป็นเครื่องสำรวจจิตใจของตนเองอย่างหนึ่งว่า เจริญในธรรมแค่ไหน ดูว่าเวลานี้เรามีจาคะ มีความสละ มีความไม่ยึดติดในสิ่งทั้งหลายเพิ่มขึ้นไหม สามารถอยู่ได้ โดยมีความสุขด้วยใจของตนเองโดยไม่ต้องได้ไม่ต้องเอาแค่ไหน มีความสุขจากการให้หรือการสละได้แค่ไหน ตลอดจนกระทั่งสามารถอยู่เป็นสุขได้หรือไม่แค่ไหน เมื่อไม่ได้หรือแม้แต่เมื่อต้องสูญเสียอะไรไป

บางคนมีความพึ่งพาสีงภายนอกมาก ถ้าไม่มีสีงภายนอกแล้ว ก็หาความสุขไม่ได้ พอพัฒนาจิตใจขึ้นไปแล้วก็มีความสุขแม้ด้วยใจของตนเอง ลำพังใจของเรา เราอยู่กับใจของตัวเองได้ มีความสุขได้ อันนี้ก็จะเป็นการพึ่งตนเองได้ ถ้าเราไม่สามารถมีความสุขด้วยใจของตนเอง เราก็ต้องพึ่งสีงภายนอก ความสุขของเราผูกไว้กับสีงภายนอก สีงข้างนอกเป็นอย่างไรเราก็เป็นไปตามนั้น จิตใจของเรา ก็แปรปรวนไปตาม ท่านเรียกว่า มีความสุขความทุกข์ขึ้นกับปัจจัยภายนอก

แต่เมื่อมีจาคะมากขึ้น จิตใจคลายความยึดติดผูกพัน มีความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงแล้ว ก็อยู่กับใจของตัวเองได้ มีความสุขด้วยใจของตัวเอง เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อสีงภายนอก เป็นไทแก่ตัว ท่านเรียกว่าพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง อันนี้ก็เป็นความเจริญในธรรมอีกประการหนึ่ง ที่เรียกว่าจาคะ ท่านจึงให้สำรวจว่าเรามีจาคะ คือความสละได้ ความไม่ยึดติดผูกพันในสิ่งทั้งหลายเจริญขึ้นในใจแค่ไหนเพียงใด

ต่อไปประการสุดท้ายก็คือ **ปัญญา** ปัญญา คือความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จะเห็นได้ว่าวาทอนนี้เรามีเรื่องความรู้ขึ้นมาแล้วสองข้อ คือข้อสาม สุตะก็เป็นความรู้ ข้อห้า ปัญญาก็เป็นความรู้ ความรู้สองอย่างนี้ต่างกันอย่างไร สุตะก็เป็นความรู้ แต่เป็นความรู้ที่เราสดับตรับฟังมาจากผู้อื่น เป็นถ้อยคำของท่านผู้อื่นพูดให้เราฟัง อาจารย์ถ่ายทอดวิชาให้ หรือแม่แต่ไปอ่านหนังสือ ก็ได้ข้อมูลความรู้ที่ถ่ายทอดมาจากคนอื่น อันนี้เป็นความรู้ของผู้อื่นที่เรารับเอาเข้ามา ยังไม่เป็นของเรา ที่นี้ถ้าเราเข้าใจในสิ่งที่รับมา หรือได้สดับตรับฟังมา ความรู้ที่เป็นความเข้าใจของตัวเองก็เกิดขึ้นใหม่ ความรู้นั้นแหละเป็นปัญญา

บางคนมีสุตะมาก เล่าเรียนทรงจำสิ่งต่างๆ ได้มากมาย แต่มีปัญญาน้อย คือ ไม่รู้ไม่เข้าใจสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนมานั้นก็ไม่เกิดประโยชน์แท้จริง เหมือนได้อุปกรณ์บางอย่างมาแต่ไม่รู้ว่าจะใช้อุปกรณ์นั้นเป็นอย่างไร มีคุณค่าอย่างไร จะใช้อย่างไร ก็ได้ประโยชน์น้อย บางทีก็เกิดโทษด้วย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนเน้นว่า นอกจากจะมีสุตะแล้ว ต้องมีปัญญาด้วย

ท่านว่า ปญญา สุตวินิจฉินิ แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสุตะ คือ ความรู้ที่เข้ามานั้นเป็นข้อมูลดิบเป็นของดิบ ยังไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร มีคุณค่าอย่างไร จะเอาไปใช้อย่างไรถ้าคนไม่มีปัญญา ความรู้นั้นก็เอามากองไว้เฉยๆ ไม่รู้ว่าจะเอาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร แต่คนที่มีปัญญาจะสามารถวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นได้ว่า อันนี้เป็นข้อมูลเป็นความรู้ที่ใช้ประโยชน์เพื่อการนั้นเอาไปใช้ทำอย่างนั้นๆ ได้ ถ้าเราจะทำอะไรให้สำเร็จสักอย่างหนึ่ง จะต้องเอาความรู้นี้ไปใช้ไปทำอย่างไร ไปตัดแปลงอย่างไร เอาความรู้นั้นไปยกเยื้องใช้งานทำการแก้ไขปัญหาจัดทำสิ่งต่างๆ ให้สำเร็จผลตามต้องการได้ ความรู้ที่เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ความรู้ที่สามารถสืบสาวหาเหตุปัจจัยของสิ่งต่างๆ ความรู้ที่สามารถคิดพิจารณาวินิจฉัยได้ เลือกเฟ้นกลั่นกรองได้ เชื่อมโยงประสานได้ ทำให้อาสุตะหรือข้อมูลข่าวสารวิชาการต่างๆ ไปใช้งาน สามารถจัดสรร จัดการทำการต่างๆ ให้สำเร็จได้ ความรู้อย่างนี้ เรียกว่า ปัญญา

ปัญญาเป็นตัวควบคุมทั้งหมด

ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญ เป็นตัวควบคุมทั้งหมด ควบคุมตั้งแต่ครัทธามาจนถึงจาคะ จะรู้ว่าอะไรควรเชื่อไม่ควรเชื่อ ก็ต้องอาศัยปัญญา จะประพฤติกิเลสได้ถูกต้อง ก็ต้องมีปัญญากำกับว่า ที่เราประพฤติกิเลสปฏิบัติอยู่นี้เพื่ออะไร ตอนนี้อาตมจะฝึกฝนตนอย่างไรด้วยศีลนั้น สำหรับสุตะก็มีความสัมพันธ์ที่ชัดเจนอยู่แล้วว่าต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยและนำไปใช้ให้ถูกต้องให้เป็นประโยชน์ จาคะก็เช่นเดียวกัน

เพราะมีปัญญาจึงทำให้เราสามารถมีจาคะ ไม่ยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย กล่าวคือ ในขั้นสูงสุดเมื่อรู้เข้าใจเท่าทันสังขารรู้เท่าทันโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จึงจะทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ ไม่ยึดติดผูกพันในสิ่งทั้งหลาย มีจาคะที่แท้จริง ปัญญาท่านจึงจัดไว้เป็นข้อสุดท้าย เพราะเป็นตัวคุมทั้งหมด

ปัญญานี้ ก็เป็นข้อธรรมสำหรับวัดความเจริญของชาวพุทธอีกอย่างหนึ่ง คือให้ตรวจดูตั้งแต่ขั้นต้นๆ ว่า เรามีปัญญา ความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ได้เล่าเรียนมาแค่ไหนเพียงใด สุตะคือความรู้หลักธรรมที่เล่าเรียนมา ปัญญาคือความเข้าใจแทงตลอดในหลักธรรมที่เล่าเรียนมานั้น ทั้งสองอย่างนี้ประกอบกัน ถ้าสุตะมากขึ้น แล้วปัญญาเจริญไปด้วย สุตะนั้นก็เกิดเป็นประโยชน์ แต่ถ้าเล่าเรียนสุตะ เรียนหลักธรรมมา แต่ไม่มีปัญญา หลักธรรมที่เล่าเรียนมาเป็นสุตะนั้นก็ไม่เกิดผล ไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร ตลอดจนตรวจดูปัญญาที่รู้เข้าใจสังขาร รู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตตามความเป็นจริง โดยมองเห็นธรรมชาติของความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และรู้จักที่จะทำตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ทำตามใจอยากเป็นต้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้มีปัญญาเป็นหลักประการสำคัญ ที่จะนำชาวพุทธให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติ

เมื่อรวมแล้ว ก็มีหลักธรรม ๕ ข้อที่จะต้องตรวจดูว่าเป็นสิ่งที่ได้เกิดมีขึ้นในจิตใจของเราอยู่เรื่อยๆ หรือไม่ ขอให้ธรรมเหล่านี้เกิดมีขึ้นในใจอยู่เสมอ และให้เกิดมากขึ้นบ่อยขึ้น ยิ่งเกิดบ่อยเท่าไรยิ่งเจริญองกามเท่านั้น นั่นแหละคือความเจริญองกามในการปฏิบัติธรรม

ที่กล่าวมานั้น เป็นธรรมหมวดหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ สำหรับใช้วัดความเจริญของชาวพุทธ นอกจากนี้แล้วท่านยังมีหลักอื่นๆ สำหรับวัดอีก อาตมภาพจะพูดถึงไว้อีกสักหมวดหนึ่ง กล่าวคือธรรมทั้งหลายที่กล่าวมานี้ เมื่อจัดประเภทแล้ว จะมีอยู่สี่พวกด้วยกัน

ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ๔ ประเภท

ธรรมพวกที่หนึ่งคือ ธรรมประเภทที่ให้เราทำอะไรเป็นอะไร ท่านเรียกว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ซึ่งเราต้องรู้จักเช่นว่ารู้จักโลกและชีวิตนี้ หรือรู้จักสังขารทั้งหลายตามความเป็นจริง อย่างนี้เรียกว่า รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ธรรมในหมวดนี้ ท่านเรียกว่า **ปริณิถยธรรม** ธรรมที่ควรกำหนดรู้ คือรู้ตามที่มันเป็นของมัน เรียกเป็นศัพท์แท้ๆ เฉพาะตัวหลักเรียกว่า ปริณิถยา ปริณิถยาก็คือ การกำหนดรู้เท่าทันตามที่มันเป็นจริง

ต่อไป ธรรมพวกที่สอง คือธรรมที่จะต้องกำจัดต้องแก้ไข เช่น กิเลสต่างๆ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน หรือว่า โภคะ โทสะ โมหะ ตัณหามานะ ทิฏฐิ ออะไรพวกนี้ จัดเป็นธรรมเหมือนกัน แต่เป็นอกุศลธรรม เป็นธรรมที่ต้องละ ต้องแก้ไข ต้องกำจัด พวกนี้ท่านจัดเป็นประเภทที่สอง เป็นธรรมประเภทที่สอง เรียกว่า **ปหัตตัพพธรรม** เฉพาะตัวหลักแท้ๆ คือ ปหานะ แปลว่า การละหรือกำจัด

ต่อไปอีก ธรรมพวกที่สามคือ ธรรมที่เราควรประจักษ์แจ้ง ควรจะเข้าถึง หรือควรบรรลู่ เช่น ความสงบของจิตใจที่เรียกว่าสันติ ความสะอาด ความสว่าง ความผ่องใส ความบริสุทธิ์ ความปราศจากธุลี

มลทินของจิตใจ ความไร้เศร้าไร้โศกอะไรต่างๆ เหล่านี้เป็นธรรมที่ควรบรรลู่หรือควรเข้าถึง เรียกว่าเป็น **สังจิกัตตัพพธรรม** เป็นประเภทที่สาม ตัวหลักแท้ๆ คือสังจิกิริยา แปลว่า การทำให้ประจักษ์แจ้ง

สุดท้าย ธรรมพวกที่สี่คือ ธรรมที่ควรปฏิบัติ ควรเอามาใช้ เอามาลงมือทำ เช่น ศีล สมาธิปัญญา เป็นต้น ธรรมประเภทนี้เป็นธรรมที่เราควรเอามาใช้ เอามาปฏิบัติ เอามาลงมือทำ เป็นภาคปฏิบัติ และเป็นวิธีการ เรียกว่า **ภาเวตตัพพธรรม** แปลว่า ธรรมที่ควรเจริญ คือควรพัฒนาหรือทำให้มีทำให้เป็นเพิ่มขึ้นๆ ตัวหลักแท้ๆ คือ ภาวนา แปลว่า การเจริญ การพัฒนา หรือการลงมือปฏิบัติ

ตกลงว่า ธรรมนั้นมีสี่หมวดด้วยกัน ในเวลาที่พุทธศาสนิกชนพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องการปฏิบัติธรรมนั้น ท่านให้ดูให้ครบว่า ธรรมที่ควรรู้จักตามความเป็นจริง เรารู้จักหรือยัง เรารู้จักแค่ไหน ธรรมที่ควรแก้ไขควรกำจัด เราได้กำจัดหรือได้ละไปแล้วแค่ไหนเพียงใด ธรรมที่ควรเข้าถึงหรือควรบรรลู่ เราได้บรรลู่หรือเข้าถึงแล้วแค่ไหนเพียงใด ธรรมที่ควรใช้ปฏิบัติเอามาลงมือทำ เราได้ลงมือทำไปแค่ไหน ถ้าจัดธรรมเป็นหมวดๆ อย่างนี้ถูก เราจะวัดผลได้ดีทีเดียว จะไม่เกิดความสับสน พอจัดธรรมเข้าเป็นหมวดเป็นชุดอย่างนี้แล้วสบาย คือมีหลักในการพิจารณาตัวเองว่า ได้เจริญก้าวหน้าในธรรมสักแค่ไหน

เป็นอันว่า หลักการอย่างหนึ่งในการตรวจสอบตนเอง คือให้ดูว่า **ปริณิถยธรรม** ธรรมที่เกี่ยวกับการรู้จักตามความเป็นจริง เราได้รู้แค่ไหนเพียงใด **ปหัตตัพพธรรม** ธรรมที่ควรละควรกำจัด เราได้กำจัดได้ละไป

แค่นั้นเพียงใด **สังกัปปธรรม** ธรรมที่ควรเข้าถึงควรบรรลุ ควร ทำให้เกิดมีประจักษ์แจ้งขึ้นมา เราได้เข้าถึงทำให้แจ้งไปแล้วแค่นั้น เพียงใด และ**ภาเวตัพพธรรม** ธรรมที่เป็นตัวการปฏิบัติเราได้ปฏิบัติไปแล้วแค่นั้นเพียงใด นี่เป็นหลักสำหรับพุทธศาสนิกชน ซึ่งขอกล่าวไว้ อย่างกว้างๆ ที่สุด เมื่อทำได้อย่างนี้เราจะมีหลักมีเกณฑ์ในการปฏิบัติ ธรรมมากขึ้น

ชีวิตที่เข้าถึงกุศลธรรม เป็นอโมฆชีวิต

ในวันนี้ เท่าที่อาตมภาพได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ก็เป็นเรื่องที่ สัมพันธ์กับการเกิด กล่าวคือ ในการเกิดของชีวิตนั้น เราต้องการให้มีความเจริญก้าวหน้าสืบต่อไป ความเจริญก้าวหน้านั้นก็มิสองด้าน เพราะ ว่าชีวิตของเราประกอบไปด้วยองค์ร่วมสองส่วน คือ กายกับใจ

ความเจริญด้านที่หนึ่ง ก็คือด้านกาย ซึ่งอาศัยปัจจัยสี่ โดยเฉพาะอาหารเป็นเครื่องบำรุงเลี้ยงทำให้เจริญเติบโตต่อมา แต่อีกด้าน หนึ่งคือด้านจิตใจ ก็จะต้องมีความเจริญองงามเหมือนกัน จิตใจก็มีการเกิดอยู่ตลอดเวลา เมื่อเข้าสู่การปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา การเกิดของจิตใจนั้นจะต้องให้มีความหมายเป็นการทำให้กุศลธรรม เกิดมีขึ้นในใจ ทำให้จิตใจแต่ละขณะที่เกิดขึ้นคือในขณะที่จิตหนึ่งๆ นี้มี กุศลธรรมเกิดขึ้น ถ้าทำได้อย่างนี้ก็จะมีความเจริญองงามของจิตใจ เมื่อได้รับความเจริญองงามของร่างกาย และของจิตใจครบทั้งสอง ประการก็จะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์

โดยเฉพาะ ในระยะซึ่งชีวิตเจริญองงามมากขึ้นนั้นเราจะเห็นได้ว่า ในส่วนของร่างกาย จะมีการเสื่อมโทรมได้ยิ่งในระยยะปลายแล้วยิ่งมีความเสื่อมมองเห็นชัดมากขึ้น แต่สิ่งทีทุกท่านจะทำได้ก็คือด้านจิต ด้านจิตนี้เราสามารถทำให้เจริญองงามมากขึ้นๆ โดยไม่เสื่อม เพราะ ฉะนั้น เมื่อชีวิตเจริญขึ้น ก็ควรจะเน้นให้ความสำคัญแก่การที่จะบำรุง จิตใจให้เจริญองงามมากยิ่งขึ้น เพราะความเจริญองงามของจิตใจจะ ทำให้ชีวิตนี้เป็นชีวิตที่มีค่า มีความหมายที่แท้จริง

แม้ว่าร่างกายจะเปลี่ยนแปลงเสื่อมโทรมไปตามธรรมดาของ ธรรมชาติ เป็นไปตามหลักของพระไตรลักษณ์ แต่จิตใจที่เป็นไปตาม พระไตรลักษณ์เหมือนกันนั้นแหละ กลับเจริญองงาม เป็นความ เปลี่ยนแปรไปในทางที่ดีงาม คือ

ในขณะที่ร่างกายเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมโทรม แต่จิตใจ กลับแปรเปลี่ยนไปในทางที่เจริญองงามยิ่งขึ้น เป็นความเป็นไปตาม พระไตรลักษณ์ แต่เป็นพระไตรลักษณ์ในทางที่ว่า เจริญองงามด้วย กุศลธรรม ยิ่งมีกุศลธรรมเกิดบ่อยขึ้น ก็องงามมากยิ่งขึ้น แล้วก็จะมี ความสุขที่แท้จริง เพราะเป็นความสุขที่อิสระ ไม่ขึ้นต่อสิ่งปรุงแต่งภายนอก และก็จะเป็ชีวิตที่มีคุณค่าอย่างแท้จริง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส เรียกว่าเป็น อโมฆชีวิต คือ ชีวิตที่ไม่ว่างเปล่า เพราะมีกุศลธรรมเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา.

* ธรรมกถาในพิธีทำบุญวาระคล้ายวันเกิดครบ ๕ รอบของคุณเกษรี บุณสุข ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้ตัดข้อความที่เป็นเรื่องเฉพาะบุคคลออกไป

น มียยมานัน ฐนมนุเวติ กิณฺจิ

เมื่อตาย ทรัพย์สักนิตกิตติดตามไปไม่ได้

(๑๓/๔๕๑)

กาโล ฆสฺติ ภูตานิ สพฺพาเนว สหตฺตนา

กาลเวลาย่อมกลืนกินสัตว์ทั้งหลาย

พร้อมกันไปกับตัวมันเอง

(๒๗/๓๔๐)

ตํ ตณฺเจ อณุโสเจยฺย ยํ ยํ ตสฺส น วิชฺชติ

อตฺตานมนุโสเจยฺย สทา มจฺจุลํ ปตฺตํ

ถ้าบุคคลจะเศร้าโศกถึงคนที่ไม่มียู่แก่ตน

คือ ผู้ที่ตายไปแล้วไซ้

ก็ควรจะเศร้าโศกถึงตนเอง

ซึ่งตกอยู่ในอำนาจของพญามัจจุราชตลอดเวลา

(๒๗/๖๑๑)

จากหนังสือ อมฤตพจนนา ของพระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต)